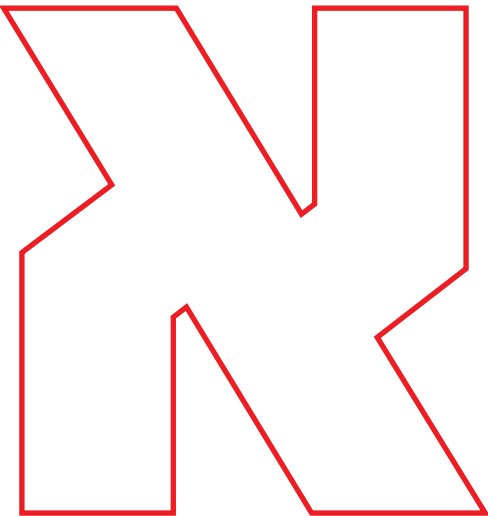

לפעול בשטחן הריבוני של מדינות אחרות, להכות ללא הרף, להיות "הילד הרע" של השכונה – ולדעת שלכל זה יש מחיר. אחרי קריסתה של תפיסת הביטחון המסורתית, ששאפה להרחיק מלחמות, ישראל צריכה לבנות תפיסה חדשה שמשמעותה האפשרית היא מלחמה תמידית, אבל גם המשך השגשוג ← ד"ר יגיל הנקין

מבט
חדש
על

ת פ י ס ת ה ב י ט ח ו [

הכנות פנימיות

אחת הטעויות שישראל עשתה, כך מוסכם כיום על כולם, היא נתינת האפשרות לחמאס ולחיזבאללה להתעצם לאורך עשור ויותר. לאחר המלחמה הנוכחית, אסור לחזור על אותה טעות. המשמעות של האמירה הפשוטה הזאת היא מרחיקת לכת, ומחייבת את ישראל לשינויים נרחבים באסטרטגיה שלה, בהתנהגותה ובתפיסת הביטחון שלה. ובעיקר, היא תידרש מכאן והלאה לאקטיביות רבה מול האויב. לא סביר ש־7 באוקטובר נוסף יתרחש, אך הסיבה לכך אינה מעורדרת: האויב מן הסתם ינסה לתכנן עבורנו אסון שונה לחלוטין, וגדול לא פחות. ככלל, קשה לצפות שגורם אחר יילחם את מלחמתה של ישראל. הבעיות הקשות בהתנהלותם של כוחות בינלאומיים שהוצבו בלבנון אינן "תקלה", אלא כשלים מובנים: כוחות מעין אלה הם פתרון טוב כדי לחצוץ בין צדדים עוינים שאינם חפצים להילחם זה בזה, וכדי למנוע טעויות שעלולות להוביל למלחמה, אולם הם הרבה פחות יעילים כשאחד הצדדים איננו מעוניין בנוכחותם. למעט מקרים יוצאי דופן, כמו פעילותו של הגרוד הסקנדינבי "נורדבאט II" בזמן המלחמה ביוגוסלביה, כוחות כאלה אינם מגלים נטייה להילחם נגד מי מהצדדים. ממש כמו מדינות, אין להם עניין לסכן עצמם במלחמה שאינה שלהם. פירוש הרבר, שישראל תהיה חייבת לדאוג בעצמה למניעת התעצמותם של איומים עליה, ותצטרך לעשות זאת באופן רציף.

לישראל יש שתי תפיסות ביטחון מקבילות, גם אם לא כתובות. האחת, המפורסמת יותר, נועדה להתמודדות מול "מקרה הכול", כלומר איום פלישה מצד כמה מדינות אויב. זו התפיסה הידועה כ"הרתעה, התרעה והכרעה". את תפיסת הביטחון השנייה, המיועדת ל"ביטחון שוטף", הגדיר משה דיין כקביעת "מחיר גבוה לרמנו, מחיר יקר מכדי שכדאי יהיה (לאויב) לשלמו". השיטה הזו אפקטיבית בפרט אם האויב יודע שההסלמה עלולה להוביל למלחמה שבה הוא יפסיד. בהתאם לכך, ישראל השתדלה במשך שנים לגמול לאויב: למצוא את הכתובת האחראית לשפיכת דמם של ישראלים, ולפגוע בה באופן קשה.

שתי התפיסות הללו התקיימו זו לצד זו, אך "מניעת התעצמות" של האויב לא הייתה בדרך כלל חלק מתפיסת הביטחון הישראלית. יש יוצאי דופן: ישראל השקיעה מאמצים רבים בפגיעה בפרויקט הטילים המצרי בשנות השישים; והיא מצהירה כי תמנע מאויביה להציב איום גרעיני. "מניעת

הגנה היא משימה חובנית; כל מפקד חייב ראשית כול ילהגן בגזרתו", אולם אין פירוש הדבר שתפיסתו צריכה להיות הגנתית, אלא שההגנה היא חלק מחשיחותיו. כך גם לגבי תפיסת ביטחון של מדינה: התגוננות כתפיסה מכרסמת בשאר הירגליים" של תפיסת הביטחון, שכן היא כביכול מקטינה את הצורך בהן. היא מפחיתה את מספר הנפגעים - עד שהאויב מוצא דרך לעקוף אותה

לוותר על יכולות היירוט שנוספו לישראל, והקטינו את שיעור הנפגעים מרקטות חיובאללה לעומת מה שראינו בימי מלחמת לבנון השנייה. הגנה היא משימה חשובה ומובנית; כל מפקד חייב ראשית כול "להגן בגזרתו", אולם אין פירוש הדבר שתפיסתו צריכה להיות הגנתית, אלא שההגנה היא חלק ממשימותיו. כך גם לגבי תפיסת ביטחון של מדינה: התגוננות כתפיסה מכרסמת בשאר הירגליים" של תפיסת הביטחון, שכן היא כביכול מקטינה את הצורך בהן. היא מפחיתה את מספר הנפגעים – עד שהאויב מוצא דרך לעקוף אותה.

עקרון ההצסקה פירושו שישrael תגרום לאויביה להיות עטוקים בצרותיהםיהם, כך שלא יהיה להם זמן להתעצם ולבחוש בענייניה. ניקח לדוגמה את איראן: שלטון האייתוללות בנה את "הסדר השיעי" שלו לאורך שנים, כשהוא משקיע בארגוניםשליחים ובידירים מתמין ועד סהרה המערבית, תוך שהוא יודע שהסיכונים לו גופא קטנים יחסית. החיסרון בגישתה ההתקפית של איראן הוא פגיעותה היחסית בשטחה, וישראל צריכה לקחת את היוזמה ולהעסיק אויבים כאלה בררכים שיגבילו את החופש שלהם להתעצם ולפעול נגדה. לא מדובר רק בררכים צבאית: לחץ מדיני וכלכלי אומנם אינו מספיק כשלעצמו, אולם הוא גורם נוחץ; ולצידו רציו שיתרעמו, או ימשיכו להתרחש, פעולות חשאיות וניתנות להכחשה, כמו תאונות לא צפויות, נזקים מצעירים לתעשיות איראניות ולמוסדות כלכליים, וחיווק אויבים של המשטר האיראני בחוץ ובפנים. גם אם קצת קשה להאמין לסיפוריו של אחמדינג'אר

הרף. כשאיומים עתידיים יצוצו, היא תהיה מחויבת לפעול נגדם בלי להמתין שיתפתחו לאיום גדול וממשי. למעשה זוהי שיטת "כיסוח הדשא" שיושמה במשך שנים באיו"ש, אך בקנה מידה גדול הרבה יותר – ויהיה צורך לכסח דשא קיים ולהוריד את ראשם של עשבים שוטים כשיבצצו. לשם כך תצטרך ישראל להמשיך להשקיע רבות במודיעין, נשק מרויק וחיל אוויר, כפי שהיא עושה בשנים האחרונות, אך גם לשנות את גישתה לכוחות היבשה, כדי למנוע את הופעתם של העשבים השוטים על סף גבולותיה. מכה אווירית, כמו זו שהונחתה על חיובאללה, לא היה די בה לצורך מלחמה בחמאס. ישראל מעדיפה אולי שלא להפעיל כוחות יבשה, כדי לחסוך נפגעים – אך אם ברצונה לשכנע את אויביה שהיא מתכוונת ברצינות, היא צריכה באמת להתכוון ברצינות. כמובן, כוחות היבשה אינם פתרון קסם לכל איום, ולא יחליפו כל נשק מרויק ארוך טווח וכל פעולה חשאית, אולם ככל שהאיומים נמצאים סמוך לגבולותיה, ישראל תצטרך להיות מוכנה להפעיל כוחות לנטרל אותם באמצעות כניסה קרקעית מהירה וללא היסוס, כשם שהיא מוכנה להפעיל כוחות מיוחדים ורוע אווירית. "הרוצה בשלום ייכון למלחמה", אמר וגטיוס הרומאי, והוסיף: "איש איננו מעז להתמודד עם או לפגוע במי שהוא יודע כי ינצח [אותו] אם יילחם". רק בניית כוח צבאי אמין ונכונות להשתמש בו, יכולה להשיג זאת.

בהקשר זה כדאי גם לוותר על תפיסת "ההתגוננות" שנוספה בפועל לתפיסת הביטחון של ישראל ב־2005. אין זה אומר בשום אופן

צילום: דרור

ססנוואר ראה במבצע דווקא הישג לחמאס, ושלב מוצלח במלחמתו בישראל. תמונתו יושב על הריסות לשכוח לא הייתה רק תעלול של יחסי ציבור, אלא ייצגה את העובדה שמבחינתו הוא אכן ניצח. את המשכו של ניצחון זה ראינו בשבעה באוקטובר, כשישראל הייתה משוכנעת שחמאס עודנו מורתע. הרתעה היא מצב שיש לשאוף אליו, והיא תמיד מוגבלת ודורשת תחזוקה; אין לקבל כהנחת יסוד שישנה הרתעה.

הרוצה בשלום, ייכון ברצינות למלחמה

לתפיסת ביטחון המתבססת על מניעה יהיו כמה עקרונות. אפשר לסכם אותם במילים הבאות: חופש פעולה, העסקה, אחריות, צמיחה. חופש פעולה פירושו שישrael לא תחכה וקניית כמה שנים של שקט; אולם ממחקר שפרסם לאחרונה יהונתן רוחדהלוי עולה

הקמת מדינה פלסטינית ביו"ש ובעזה. מניעת התעצמות תחייב אקטיביות בלתי פוסקת, כל זמן שיריביה של ישראל אינם מתכוונים להניח לה לנפשה.

תפיסת הביטחון של ישראל בתחום הביטחון השוטף כלה כאמור הרתעה באמצעות פעולות גמול ש"ממחישות" את המחיר של פגיעה בה. הרתעה היא עניין קל יחסית לכימות כשהמטרה היא הרתעת האויב מפני יציאה למלחמה כוללת, שכן אז המצב הוא בינארי: או שיש מלחמה כוללת, או שאין. היא קשה הרבה יותר לכימות מול איומים "קטנים" יותר, ובפרט מול גורמים לא־מדינתיים. הדוגמה הברורה והכואבת היא במבצע שומר החומות, שישrael האמינה כי השיג את מטרתו – חיווק ההרתעה וקניית כמה שנים של שקט; אולם ממחקר שפרסם לאחרונה יהונתן רוחדהלוי עולה

את יהבם בערובות ביטחון ירדניות או בהסכם מדיני כולל כאן ועכשיו, אך עבור כל מי שאינו מאמין בכך, המשמעות היא שישrael תצטרך להיות פעילה כל הזמן. במילים אחרות, המדינה תהיה במצב מתמיד של מלחמה. כך יהיה, ככל הנראה, אפילו אם ישראל תבחר לאפשר

מדינת ישראל. עם זאת, לאחר ההרגמה הנוראה שקיבלנו ב־7 באוקטובר למחיר אי־הפעולה, וגם אם קיימת מחלוקת באשר לשורשי הכישלון, נראה שרוב הציבור הישראלי סבור שחובה לשנות את התפיסה שקרמה למלחמה. יש מי שתולים

ישראל לא תחכה עד שהאויב יתעצם, אלא תהיה אקטיבית ללא הרף. כשאיומים עתידיים יצוצו, היא תהיה מחויבת לפעול נגדם בלי להמתין שיתפתחו לאיום גדול וחמשי. למעשה זוהי שיטת "כיסוח הדשא" שיושמה במשך שנים באיו"ש, אך בקנה מידה גדול הרבה יותר – ויהיה צורך לכסח דשא קיים ולהוריד את ראשם של עשבים שוטים כשיבצצו

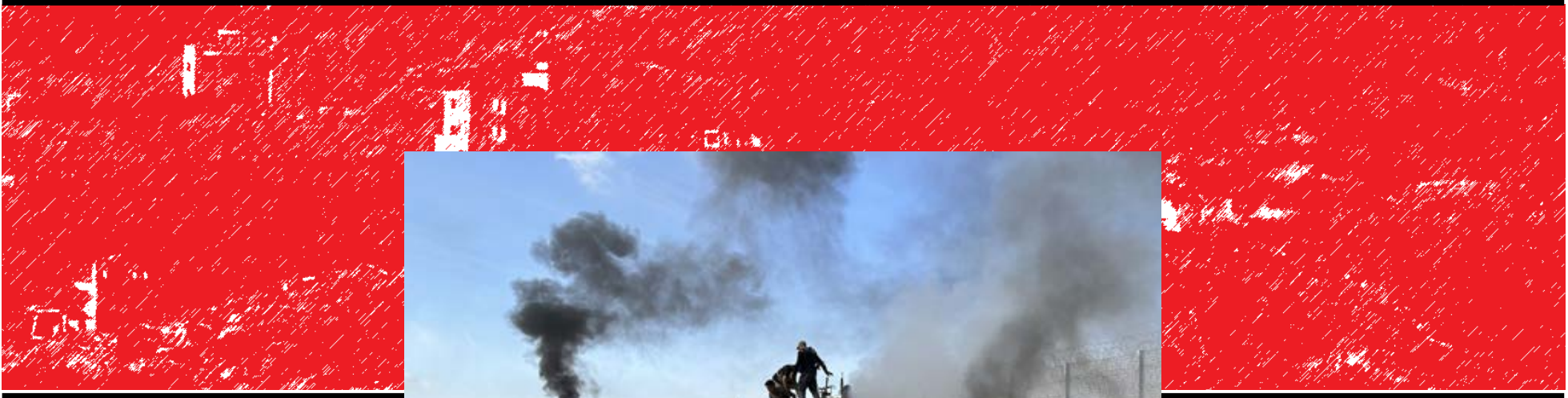

התעצמות" כתפיסה משמעותה כיום שישrael תציב לעצמה כמטרה למנוע מיריב לא־מדינתי הצטיידות בכוח להימה שיכול לסכן אותה. פירוש הדבר אי השלמה עם שלטון עוין לא־מדינתי מסביבה, ופגיעה אקטיבית, מתמדת ומוצהרת בכל מדינה המארחת ארגון שכזה, מרצונה או שלא מרצונה.

יש מרתיע, אין מורתע

ישראל לא נקטה גישה כזאת במשך שנים רבות, שכן מחיריה לא מבטלים. התעצמות צבאית של מדינה שכנה איננה נחשבת עילה למלחמה, וישrael לא רצתה או לא הייתה מווגלת למנוע התעצמות מכל שכניה העוינים. היא השמידה את טילי הנ"מ ואת טנקי הטיי־72 הסוריים בבקעת הלבנון במהלך מלחמת שלום הגליל. אולם לא יצאה למלחמה כדי למנוע מטוריה להצטייד בהם. מניעת התעצמות של גורם לא־מדינתי מורכבת מאוד גם היא, אולם לא בהכרח דורשת התנגשות מול צבא. חלק מפפתרון היה במנוע החוק האמריקני שחייב את ארה"ב לשמור על יתרונה האיכותי של ישראל; כמובן, אין זה פתרון מלא, והוא תלוי בכך שכלי הנשק האמריקניים ימשיכו להיות המתקדמים מוסוגם, בפער ניכר. הוא גם מוגבל מטבעו, מכיוון שקיימים כלי נשק זולים ומאולתרים שנועדו להשמיד מערכות יקרות. אלו נפוצים כיום יותר מאי פעם – כפי שתעיר הקפיצה בתחום הרחפנים, שרובו מבוסס על טכנולוגיות אזרחיות ולא על מוצרים צבאיים ייעודיים.

לפני המב"מ – "המערכה שבין המלחמות", כפי שהוגדר המצב הביטחוני מאז מלחמת לבנון השנייה – ישראל לא עסקה כמעט במניעת התעצמות. תפיסת המב"מ נמצאת תחת אש מאז תחילת המלחמה הנוכחית, ומוצגת כגישה שתרמה להתעצמות חמאס, אולם למעשה ההיורש שבה היה הפוך. ישראל הציבה לעצמה כמטרה, אם כי באופן מוגבל, למנוע התעצמות של איראן ובני חסותה בשטח סוריה. בספרו "המלחמה שלפני", שראה אור זמן קצר לפני מלחמת שמיני עצרת, טען תא"ל ערן אורטל כי ישראל לא ניסתה לבצע את המב"מ בצורה רומה בלבנון מול חיובאללה או בעזה מול חמאס, כיוון שהיא עצמה הייתה מורתעת בפועל וחששה מסכבי הלחימה הצפויים. התמקדות המב"מ של ישראל בסוריה דווקא, קשורה לכך שסוריה הייתה נתונה במשך שנים במלחמת אזרחים, ונתרה חבולה גם אחריה. לפיכך

צילום: נטו אית'ס

התעצמות בחסות המב"מ. מחבלי חמאס שורפים טנק ישראלי ב־7 באוקטובר

לתפיסה שאפיינה את השנים הראשונות של המדינה, ובוודאי לא להיות ספרטה מודרנית. עתידה של מדינת ישראל, כבר חזה בן־גוריון, לא יימדד רק בכוחה הצבאי. בשל כך החליט ראש הממשלה הראשון לקחת סיכון גדול, כשקיצץ בתקציבו של צה"ל והחליש אותו מאוד למשך כמה שנים. כעת זו בוודאי לא העת להחליש את צה"ל, אולם העיקרון בעינו עומד: אי אפשר לקיים צבא בהתעלם מצרכיה של מדינה, וככל שישראל תהיה מדינה שטוב להיות בה, למעט בתחום הביטחוני, כך גם תגבר יכולתה לעמוד באתגרים הביטחוניים. הדבר נכון בתחום הגיוס, שבו מיצוי כוח האדם – חרדים ושאינם – יהיה חשוב מאוד; וגם בתחום הכלכלי, שבו התפוקה של העובד הישראלי לשעת עבודה אינה מן הגבוהות. אפשר לרדן על הפרטים, אולם העיקרון ייוותר מחייב: אם ישראל רוצה מדיניות של אקטיביזם ביטחוני, היא חייבת לגבש לעצמה את היכולת הכלכלית והחברתית לעמוד בו.

כמובן, ישראל יכולה שלא לעשות דבר מכל זה. כאשר ייעשה חישוב רווח והפסד, אם ייעשה, ייתכן שמקבלי ההחלטות ימצאו ש"מניעת התעצמות" היא יעד לא ריאלי, או כזה שאינם מוכנים לשלם את מחירו הניכר. יש מי שיאמר שדי בהיערכות צבאית רבה יותר על הגבולות, כדי לסכל את כוונותיהם של אויבים. ייתכן שישראל תגיע למסקנה (שגויה בעיניי) כי הכשל של 7 באוקטובר היה רק אי־הבנת כוונות האויב, ולפיכך יש להתמקד בשיפור ההתנעה. ייתכן שתשים יתבה על הסכמים מדיניים או על ערובות ביטחוניות חיצוניות. אולם אם ישראל אכן חפצה במניעת התעצמות אויביה, ואיננה מעוניינת לסמוך על הבטחות זרות או כוחות זרים, היא תיאלץ להיות פעילה בהיקף נרחב מבעבר, תוך ניצול המכות הקשות שספגו לאחרונה חיזבאללה וחמאס, כדי להתחיל מנקודה טובה יחסית.

לכל דרך פעולה – כולל הימנעות מפעולה – יש מחיר, והמחיר של מניעת התעצמות פורט לעיל. ולמרות זאת, ייתכן שישראל תבחר לנקוט בה. גדר גבוהה אולי מייצרת שכנים טובים, אולם כשהשכנים נחושים להישאר רעים, יש צורך בפעילות רבה כדי שהם לא יעברו שוב את הגדר, בדרך לביקור לא רצוי.

תוצאה של תאונות, מחלות והתאבדות, ולא של לחימה; ספק אם כך יהיה גם בעתיד. בעשור האחרון שאפה ישראל להרחיק את המלחמה ככל הניתן (פרופ' דני אורבך כינה זאת "לקיחת הלוואה של שקט על חשבון העתיד"), כחלק מתפיסת "קיר הברזל" של ז'בוטינסקי, שאומצה למעשה בידי כלל ההנהגה הישראלית. כעת תצטרך לשאול את עצמה לא כיצד היא מרחיקה מלחמה, אלא כיצד היא משגשגת במצב מלחמה.

ישראל תצטרך לבנות סדר כוחות שיאפשר את תפיסת הביטחון החדשה, ולא להסתמך על גיוס מילואים מקרב אותו גרעין קטן יחסית, פעם אחר פעם אחר פעם. כמובן, היא תצטרך להפעיל יותר כוחות הגנה מכפי שעשתה לפני שבעה באוקטובר. היא תצטרך לממן, להכשיר ולהחזיק עתודות של ציוד, תחמושת וכלי נשק, כך שלא תיקלע למחסור, והיא תזדקק ליכולות ייצור גדולות יותר. כל זה עולה כסף – שחלק ממנו מבוסס בימים כתיקונם גם על הכנסות אנשי המילואים, ומכאן שלגיוסם יש עלות ישירה ועקיפה גם יחד, מבחינת תקציב המדינה. מכיוון שלא רצוי ולא ריאלי לחזור לתקופות כגון אחרי מלחמת יום הכיפורים, כשההשקעה האדירה בתקציב הביטחון תרמה רבות למפולת הכלכלית של שנות השמונים, ישראל תצטרך לפתח את כלכלתה בצורה נכונה. יהיה עליה לבצע הן השקעות נחוצות לצרכים ביטחוניים, והן לסלק מכשולים כדי להעלות את הכלכלה על מסלול שמאפשר צמיחה ושגשוג לצד לחימה. צעדים כאלה חשובים במיוחד כיוון שאי אפשר לחזור כיום

לחשוב על גידור הווילה ומניעת כניסתן של חיות טרף; מדיניות של מניעה פירושה יציאה אל הג'ונגל והכאה מתמדת בחיות, גם בטרם הן גדלות מספיק לנסות לטרוף אותנו. המחיר המדיני יהיה כנראה לא מבוטל. די לראות את האמברגורבפועל שכמה מידידותינו הגדולות התיאורטיות מטילות עלינו בזמן מלחמתה, כדי לדמיין כיצד יגיבו אם ישראל תתקוף ביום בהיר אחד יעד בשטח מדינה אחרת, ואז שוב יעד נוסף, ושוב, ככל העולה על רוחה. שקט, ולו קצר טווח, נתפס אצלן כיציבות, והן זועמות על כל הפרה שלו. ההנחה כאילו הסדר הישראלי פלסטיני יפתור את כל בעיות המזרח התיכון וימנע עימותים עתידיים אינה נראית סבירה, ולכן אם תקום מדינה פלסטינית, ישראל תצטרך לתקוף גם איומים בשטחה. הדבר ייצור קשיים מדיניים, וישראל תצטרך להשקיע מאמץ מתוכנן ומתמשך כדי להתמודד איתם – בריתות, קשרים, מגעים גלויים וחשאיים, וכן, גם הסברה, למרות הקשיים בתחום זה.

העלות הכפולה של גיוס המילואים

ישראל תצטרך גם לשלם ביוקר, באופן המילולי ביותר, על קיומה של מדיניות כזאת. צה"ל צריך להיות גדול מספיק לתחזק פעילות מתמשכת משלל סוגים, והיא תהיה כרוכה באבדות; מותר לקוות שקטנות, ובוודאי ביחס לאלטרנטיבה כפי שנראתה כשאויבי ישראל הם שיזמו התקפות פתע, וככל זאת יהיה מחיר. היו שנים שבהן רוב השמות החדשים של חללי צה"ל, ברשימה המוקרנת ביום הזיכרון, היו

על סוכן מוסד שעמד בראש היחידה האיראנית לאיתור סוכני מוסד, בהחלט לא יזיק אם איראן תחשוש שכך הוא; טיהורים פנימיים עשויים לגרום למשטר נזק גדול לא פחות מזה שישראל תחולל. במקביל, ישראל תצטרך לפתח את יכולותיה לזהות ולסכל ניסיונות פיגוע נגד יהודים וישראלים בחו"ל, מסלול שסביר מאוד שאויביה ינסו ללכת בו.

"אחריות" פירושה שישראל תצטרך לקחת על עצמה באופן מוצהר את מניעת ההתעצמות של יריבים לא־מדינתיים, כל עוד השלטונות הרשמיים באותן מדינות אינם עושים זאת. ריבונות, כפי שקבעו החוקרים אילן פוקס והארי בורובסקי, מותנית בניסיון של מדינה לשלוט בשטחה. אם מדינות באזורנו מוותרות מרצונן על ריבונות כזו או אינן מסוגלות לה, אין להן לגיטימציה לדרוש מישראל לא להפר את ריבונותן. ישראל תצטרך לעשות זאת באמצעות תקיפות קרקעיות, הפצצות מן האוויר ומהים, או גם וגם. עיקרון זה נכון כמובן רק למדינות אויב. תקיפות חיל האוויר ברמשק בשנים האחרונות מראות כי ישראל נוהגת כך בפועל, ובתפיסה החדשה המוצעת היא תצטרך להפוך זאת למדיניות מוצהרת.

ולבסוף, עקרון הצמיחה. מדיניות ביטחון איננה מתמצה רק בפעילות צבאית. מסמך 18 הנקודות של בן־גוריון מ־1953, הנחשב לבסיס תפיסת הביטחון של ישראל, עסק גם בכלכלה ובעלייה. מדיניות ביטחון המבוססת על מניעת התעצמות איננה רק סימנה קליטה: היא מקימה אתגרים לא פשוטים משלה, ומחייבת את המדינה ליצור יכולת לשמר את המדיניות הזאת לאורך זמן. הניסיון הרי מלמד כי בחלוף השנים מורגשת שחיקה הן ברמת המוכנות הצבאית והן בנכונות ליטול סיכונים ולשלם מחירים.

מטבע הדברים, המדיניות של מניעת התעצמות תהפוך את ישראל דרך קבע לילד הרע בשכונה הלא־מוצלחת שלה. דימוי ה"וילה בג'ונגל" קסם לישראלים רבים, שכן אפשר היה

אי אפשר לחזור כיום לתפיסה שאפיינה את השנים הראשונות של המדינה, ובוודאי לא להיות ספרטה מודרנית. עתידה של מדינת ישראל, כבר חזה בן־גוריון, לא יימדד רק בכוחה הצבאי. בשל כך החליט לקחת סיכון גדול, כשקיצץ בתקציבו של צה"ל והחליש אותו מאוד למשך כמה שנים. כעת זו בוודאי לא העת להחליש את צה"ל, אולם העיקרון בעינו עומד

ד"ר יגיל הנקין הוא חוקר עמית במכון למחקרים אסטרטגיים (JISS) ומלמד בתוכנית לאסטרטגיה, דיפלומטיה וביטחון במרכז האקדמי שלם